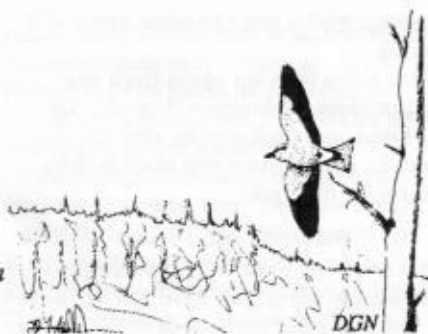

Blåkråkan i Västmanland

Daniel Green

Sommaren 1994 var den varmaste svenska sommaren på mycket länge. Den 10 juni gjordes den första västmanländska observationen av blåkråka på 17 år! En av (de sex) observatörerna redogör här för fyndet, samt ger en historisk återblick på blåkråkans uppgång och fall i inte bara Västmanland utan även Sverige i stort. En historia där värme och kalhuggna skogsytor inte saknar betydelse.

Vi närmade oss hygget som ligger 700 m in på Surahammars kommunmark, strax efter avfarten till "Rälken" längs vägen mellan Skultuna och Ramnäs. Vi började speja från den långsamt rullande bilen. Det verkade så otroligt! En blåkråka på ett västmanländskt kalhygge!

Mikael Hedman hade upptäckt den då han tillsammans med några icke-fågelskådande vänner körde rekvisita till en festlig tillställning i Ramnäs. Han hade antagligen ringt från en telefonautomat längs vägen. Bernt Larsson hade ringt vidare till mig, som stod påklädd med handen på dörrvredet för storhand-

ling med mina bägge söner. Vi hade mött Mikael Hedman på vägen upp och var nu på plats kanske bara en timme efter upptäckten.

Färgsprakande

Men en lätt skepsis grumlade mitt sinne då vi inte såg någonting blått alls ute över hygget och en så färgstark fågel borde ju.....Ahhh!! Där var den!

Ögonkontakten var rekylskapande. Det var inte frågan om "titta en fågel och fåsevakannudevaförfågel?" eller någon liten blåaktig skugga. Nej, vad vi såg var *den mest kosmiskt hjärnfrätande, klart turkosblålysande färgklick till levande fjäderfå som någonsin bevistat ett mörkgrönt västmanländskt kalhygge!*

Den satt lågt, på en pinne spretande upp från en rishög blott en dryg meter över marken. I klart solljus - medljus!- kontrasterade den mot den mörka barrskogsfonden på ett sätt man aldrig kunnat föreställa sig.

Detta var en upplevelse som gick utanpå det mesta. Blåkråkan var i sin färgstarka uppenbarelse så exotisk att man fick känslan; "ojoj, den här fågeln kommer inte klara sig länge i den här miljön". Jag kan inte skryta med många blåkråkeobsar på totalistan. Blott

Foto: Hans-Olof Hellqvist

några har bjudits mig i Spaniens agrala vildmarker.

Men aldrig förut har någon slagit mig med en sådan totalintensiv färgprakt. Vår det barrskogen i bakgrunden eller det nordiska sommarljuset som skapade detta briljerande färgtryck?

Beteende och rörelse

Där satt den nu i alla fall. Lika naturligt som om den aldrig gjort annat och inte hade en tanke på att existera någon annanstans i hela världen. Att den satt 700 m in på "fel" sida gränsen mellan Västerås och Surahammar tyckte vi nog ändå vi kunde bjuda på.

Blåkråkan posterade utikisplatser av varierande höjdläge. Från rishögar och grenar blott någon halv eller en meter över marken, till höga torrakor. Från dessa jagades på i huvudsak två sätt:

- Genom att hastigt hoppa ned på marken. Detta skedde oftast då den satt lågt.
- Genom långa, flugsapparlika utfall i luften, vilka skedde från högt belägna posteringar och oftast gav fångst.

Denna jaktmetod var den vanligast förekommande under vår timme med blåkråkan. Det var också det mest spektakulära skådespelet. I flykten blev fågeln en uppvisning i färgprakt och särpräglad skönhet; vingarnas kontraster mellan djupt marinblå pennor undertill och turkosa täckare, kropp och huvud. Stjärtens "utsvängda" hörn med mörka markeringar. Vingarnas oavsida med mörkblå framkant, ljus "mittfält" av turkosa täckare, samt de starkast – som signaljus i flykten – lysande turkosa handtäckarna.

"Set off against" svarta pennor och den nötkorva ryggen. Sin intelligenta uppsyn å la sommargylling med svart tygel från öga till näbb. Kort sagt exponerades alla karaktärer som "giftvit dess signifikantia"

Trots storleken (som nötkorva e.dyl.)

förefaller blåkråkan byggd som en tätting.

Den vickar på stjärten i höjdedd som en rödsjätt eller skvätta. Flugsapparen har redan nämnts som jämförelse i flygutfallen.

I rak flykt förefaller den spänstig, kraftfull, men alltså och återigen med tättingens

smidighet. Den tämligen stora handen ger den extremt god manövreringsförmåga. (Artens engelska namn "roller" har den förlänats av sitt parningsspel i luften som innehåller rollar, dykningar och tvära kast).

Första fyndet på 17 år

Under ca 1 timmes tid följer vi blåkråkans minsta rörelse. Mot slutet drar den sig alltmot mot byggets östra kant (närmare Västeråsgränsen) och avslutningsvis får vi njuta den i en rishög blott ca 25 meter från vägen. Vi har svårt att lämna denna ädelsten men gör så kl 12.50. Vid den tiden hade rikslarm gått ut men inga observatörer hade ännu syns till. Ca 10 min senare anländer dock Inge Larsson, Virsbo. Han observerar blåkråkan i samma rishög vi lämnade den i. Tio minuter senare böjer han sig in i bilen för att rapportera att blåkråkan alljämt är på plats. När han tittar ut igen är den borta. Inge(n) fick ens se åt vilket håll den lämnade platsen. Västmanlands första blåkråka på 17 år.

Förr var den "ingenstädes talrikare"

I litteraturen finns ett flertal vittnesmål om hur blåkråkan mellan år 1700 och 1850-talet inte alls varit ovanlig i trakten. Den äldsta litteraturuppgiften i rtk's (regionala rapportkommittén) arkiv är från 1858 och förkunnar kort; "Mellan Örebro och Westeras träffas hon talrikt" (N, I, s.236).

1925 nämns blåkråkan såsom; "På 1830-talet i Rytterne, senare i Västeråstrakten funnen" (FoFl 20:183). Från Vår Fågelvärld (5:1946) hittar vi följande citat: "I en promemoria till meteorologiska anstaltens rapport för 1891 från A.E.Luhr, Possessionat, Springsta, Västerås, heter det; "För 50 år sedan var blåkråkan, Coracia Garrula L, ganska allmän i Kungsåra och Ihrsta socknar, men för omkring 35 år sedan har hon alldeles upphört att visa sig. Orsaken alldeles obekant, emedan häckplatser ännu inte saknas". Det kanske ändå allra mest

remarkabla konstaterandet är daterat 1955: "...har en gång varit allmän här. Sven Nilsson hade på mitten av 1800-talet ingenstädes i Sverige sett den talrikare än mellan Örebro och Västerås".

I modern tid (1900-talet) har endast 4 fynd dokumenterats före "Skultuna-fågeln"; 1963.05.25 i ex Rams, Löa (Lindesberg-Kopparberg), 1969.08.18 i ex Linde, Råsvälen, Svensås, 1974.07.06 i ex Fläck, Tillingtorp, Ramnäs Surahammar, 1978.05.23 i ex Fell, Vässlingbyholm (Lindesberg).

Blåkråkan i Sverige

Den äldsta litteraturuppgiften om Blåkråkefynd i Sverige kommer från Olof Rudbeck d.y.'s "Fogelboken" (nyutgiven med namnet; "Olof Rudbeck d.y.'s Svenska fåglar"). Där avbildas blåkråkan under namnet "spansk kråka". Planschererna har genom ett föreläsningsskrivet av Rudbeck 1727-28, daterats till någon gång runt år 1700, och förknippas med en observation på Liljeholmen, Stockholm (då f.ö. Rudbeck även nedlade fågeln). Detta utgör det äldsta dokumenterade fyndet av blåkråka i Sverige.

Namnet "spansk kråka" återkommer på många håll i historiska dokument, så även i Rudbecks tronföljare Carl von Linnés verk om den svenska fågelfaunan; "Methodus Avium Svecicarum". Epitetet "spanskt" var enligt flera dåtida dokument synonymt med något högmodigt, stolt, prägligt, märkvärdigt, främmande och exotiskt. (Sparman 1806). Fågeln förlänades även andra namn under sin glans dagar i Sverige; polsk kråka, blåkråpa, Drottning Kerstins kråka, ällekråka m.fl.

De första mer översiktliga uppgifterna om blåkråkans utbredning i Sverige kommer år 1746 där Linné i "Fauna Svecica", nämner arten som förekommande i "Skåne och Småland". Under andra halvan av 1700-talet och tidigt 1800-tal florerar uppgifter

Den blåkråka som sågs sommaren '94 var det första fyndet i Västmanland på 17 år.

Foto: Hans-Olov Hellqvist

om blåkråkan i litteraturen. Detta beror givetvis till viss del på att naturläran och fågelintresset fått ett rejält uppsving i landet efter bl.a. Rudbecks och Linnés banbrytande arbeten. Sannolikheten för att denna "blåkråkefeber" dessutom har sin upprinnelse i en markant ökning av det svenska beståndet bedöms som "till vissnet gränsande". Sigfrid Durango skriver i sin väl underbyggda uppsats "Blåkråkan i Sverige" (VF 5:1946) att:

"Tiden fram till 1800-talets mitt har varit blåkråkans guldålder i Sverige." Dess utbredning sträckte sig då från Skåne till Uppland och innefattade de flesta sydsvenska län utom de allra västligaste. Tyngdpunkten för populationen var klart östlig.

Den försöksvis också alltmer österut på 1800-talets andra hälft, då den svenska blåkråkestammen började ge vika. Redan på 1850-talet lämnade den sina västligaste utposter i landet. Durango konstaterar att det är runt 1890 som blåkråkan försvinner helt som häckfågel från Södermanland och Närke. Gissningsvis gällde detta även Västmanland. Vid sekelskiftet häckade den bara i östra Skåne, Blekinge, östra Småland och Östergötland. Längst av fastlandsområdena höll sig Småland kvar som häckplats för blåkråkan. Där häckade den ännu 1943. (VF 5:145)

I slutet av artens nedgång börjar blåkråkor åter dyka upp på gamla, redan övergivna häckplatser. På 1930-talet återkoloniserar Fårö. Durango sätter detta i samband med den baltiska blåkråkestammens samtidiga ökning och spridning norrut. Vid tiden för Durangos uppsats (1946) uppgavs 94 kända häckplatser enbart i Estland. Att jämföra med 15 före 1900.

Efter detta har blåkråkan varit en regelbunden, om än sällsynt, gäst i vårt land. Fårö blev artens sista utpost på svensk mark. Som mest häckade där 14 par 1951 och troligen lika många 1954. (VF:14:23). 1965 fanns endast 3 par kvar och det sista boet hittades 1967.

Under perioden 1976-88 gjordes 115 fynd av arten i landet. Därför upplever skådar-sverige vad som skulle kunna kallas för "blåkråkans andra dramatiska tillbakagång i landet". Från 1988 sjunker antalet observationer varje år tills 1992 då SOF's rapportkomitee konstaterar: "För första gången på mer än 300 år gjordes inte ett enda fynd i Sverige" (SOF:1993. "Fågelåret 1992", Sthlm).

Orsaker till blåkråkans tillbakagång

Durango (VF 5) drar i bevis att den främsta orsaken till artens minskning i Sverige stod att finna i en gradvis men markant klimatförskjutning mot svalare, regnigare somrar. Samtidigt förändrades klimatet på andra sidan Östersjön i motsatt riktning. Därav den påföljande baltiska ökningen.

Den svenska trenden har varit gemensam för stora delar av artens utbredningsområde. Även utanför Nordeuropas klimatförskjutning, t.ex. i Israel, har arten minskat (BWP 4:765). Orsaker som nämns i diskussionen är brist på bohåll till följd av intensivt skogsbruk, konkurrens om bohåll med andra arter. Kajjan är en av de hålläckande arter som påstås konkurrera ut blåkråkan i vissa regioner, t.ex. Andalusien, Spanien (BWP 4:765).

I Sverige tycks dock klimatförändringen vara den tyngsta orsaken. Men dessutom föder två foton från Hjalstaviken, publicera

de i Vår Fågelvärld nr 2 1995, (sid 21) en tanke; Bilden daterad 1915 visar en kulturbygd med avsevärt mindre skog än idag. Visst behöver blåkråkan boträd, men i kombination med detta förekommer hon helst i relativt - om inte helt - öppna och torra marker. Kanske har Sverige blivit för skogslätt för de öppna markernas blåkråka. Kan det faktum att 1995 års västmanländska fynd gjordes på ett kallygge bli en fingervisning om i vilken riktning svaret orienterar sig?

Litteratur

Cramps & Simmons, 1985, Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and

North Africa - The Birds of the Western Palearctic.

Durango S. 1946, Blåkråkan i Sverige. Vår Fågelvärld nr 4 1946 (årgång 5)

Fauna o Flora 20:183

Linné C.v., "Fauna Svecica".

Nilsson S., 1858, Scandinaviens fåglar, s 236

Rudebeck O. d.y.'s "Svenska Fåglar."

SOF 1993, "Fågelåret 1992", Sthlm.

Sparman, A. 1806, Svensk Ornithologie med efter naturen colorerade teckningar.

Vår Fågelvärld: 14:23

Vår Fågelvärld: Nr 2 1995, sid 21.

Daniel Green, 021 - 18 43 16

Teknik och människor Kunskap och kvalitet

Prof's Repro

Din samarbetspartner
för kvalificerat
repro-arbete.

Tel. 021-30 01 35